॥ अथ भीष्मस्तवराजः प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगोपालकृष्णाय नमः ॥ जनमेजय उवाच ॥ शरतल्पे शयानस्तु भारतानां पितामहः ॥ कथ मुत्सृष्टवान् देहं कं च योगमधारयत् ॥ १ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ शृणुष्वाव हितो राजन् शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥ भीष्मस्य कुरुशार्दूल देहोत्सर्गं महात्म

नः ॥ २ ॥ निवृत्तमात्रे त्वयन उत्तरे वै दिवाकरे ॥ समावेशयदात्मानमात्मन्येवसमाहितः ॥ ३ ॥ शुक्लपक्षस्य चाष्टम्यां माघमासस्य पार्थिव ॥ प्राजापत्ये च नक्षत्रे मध्यं प्राप्ते दिवाकरे॥४॥ विकर्णांशुरिवादित्यो भीष्मः शरशतैश्चितः ॥ शुशुभे परया लक्ष्म्या वृतो

ब्राह्मणसत्तमैः ॥ ५ ॥ व्यासेन वेदविदुषा नारदेन सुरर्षिणा ॥ देवरातेन वात्स्येन तथा तेन सुमंतुना ॥ ६ ॥ तथा जैमिनिना चैव पैलेन च महात्मना ॥ शांडिल्यदेवलाभ्यां च मैत्रेयेण च धीमता ॥ ७ ॥ असितेन वसिष्ठेन कौशिकेन महात्मना ॥ हारीतरोमशाभ्यां

च तथात्रेयेण धीमता ॥ ८ ॥ बृहस्पति
श्च शुक्रश्च च्यवनश्च महामुनिः ॥ सन
त्कुमारकपिलौ वाल्मीकिस्तुंबुरुः कुरुः
॥ ९ ॥ मौद्गल्यो भार्गवो रामस्तृणबिं
दुर्महामुनिः ॥ पिप्पलादश्च वायुश्च सं
वर्तः पुलहः कचः ॥ १० ॥ कश्यपश्च
पुलस्त्यश्च क्रतुर्दक्षः पराशरः॥मरीचिरं

गिराः कण्वो गौतमो गालवो मुनिः
॥ ११ ॥ धौम्यो विभांडो मांडव्यो धौ
म्रः कृष्णोनुभौतिकः ॥ उलूकः परमो
विप्रो मार्कंडेयो महामुनिः ॥१२॥ भा
स्करःपूरणःकृष्णःसूतःपरमधार्मिकः॥
शैब्येन याज्ञवल्क्येन शंखेन लिखिते
न च ॥ १३ ॥ एतैश्चान्यैर्मुनिगणैर्महा

भागैर्महात्मभिः ॥ श्रद्धादमपुरस्कारै
र्वृतश्चंद्र इव ग्रहैः ॥१४॥ भीष्मस्तु पुरु
षव्याघ्र कर्मणा मनसा गिरा ॥ शरत
ल्पगतः कृष्णं प्रदध्यौ प्रांजलिः शुचिः
॥१५॥ स्वरेण हृष्टपुष्टेन तुष्टाव मधुसूद
नम् ॥ योगेश्वरं पद्मनाभं विष्णुं जिष्णुं
जगत्प्रभुम् ॥ १६ ॥ कृतांजलिः शुचि

र्भूत्वा वाग्विदां प्रवरः प्रभुः ॥ भीष्मः पर
मधर्मात्मा वासुदेवमथास्तुवत् ॥१७॥
भीष्म उवाच ॥ आरिराधयिषुः कृष्णं
वाचं जिगदिषाम्यहम् ॥ तया व्याससस
मासिन्या प्रीयतां पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥
शुचिंशुचिषदं हंसं तत्पदं परमेष्ठिनम् ॥
मुक्त्वा सर्वात्मनात्मानं तं प्रपद्ये प्रजा

पतिम् ॥ १९ ॥ अनाद्यं तत् परं ब्रह्म न देवा नर्षयो विदुः ॥ एकोऽयं भगवान् देवो धाता नारायणो हरिः॥२०॥ नारायणादृषिगणास्तथा सिद्धमहोरगाः॥ देवा देवर्षयश्चैव तं विदुः परमव्ययम् ॥२१॥ देवदानवगंधर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः॥ यं न जानंति को ह्येषः

कुतो वा भगवानिति ॥ २२ ॥ यस्मिन्विश्वानि भूतानि तिष्ठंति च विशंति च ॥ गुणभूतानि भूतेशे सूत्रे मणिगणा इव ॥ २३ ॥ यस्मिन्नित्ये तते तंतौ दृढे स्रगिव तिष्ठति ॥ सदसद्ग्रथितं विश्वं विश्वांगे विश्वकर्मणि ॥ २४ ॥ हरिं सहस्रशिरसं सहस्रचरणेक्षणम्॥ सहस्र

बाहुमुकुटं सहस्रवदनोज्ज्वलम् ॥२५॥
प्राहुर्नारायणं देवं यं विश्वस्य परायण
म् ॥ अणीयसामणीयांसं स्थविष्ठं च
स्थवीयसाम् ॥२६॥ गरीयसां गरिष्ठं च
श्रेष्ठं च श्रेयसामपि ॥ यं वाकेष्वनुवा
केषु निषत्सूपनिषत्सु च ॥ २७ ॥ गृणं
ति सर्वकर्माणं सत्यं सत्येषु सामसु ॥

चतुर्भिश्चतुरात्मानं सत्त्वस्थं सात्वतां
पतिम् ॥ २८ ॥ यं दिव्यैर्देवमर्चंति गु
ह्यैः परमनामभिः॥ यस्मिन्नित्यं तपस्त
प्तं यदंगेष्वनुतिष्ठति ॥ २९ ॥ सर्वात्मा
सर्ववित्सर्वः सर्वगः सर्वभावनः ॥ यं
देवं देवकी देवी वसुदेवादजीजनत्
॥ ३० ॥ भूमेश्च ब्राह्मणो गुप्त्यै दीप्तम

ग्निमिवारणिः ॥ यमनन्यो व्यपेताशी
रात्मानं वीतकल्मषम् ॥ ३१ ॥ इष्ट्वा
ऽऽनंत्याय गोविंदं पश्यत्यात्मानमा
त्मनि ॥ अतिवाय्विंद्रकर्माणमतिसू
र्याग्नितेजसम् ॥ ३२ ॥ अतिबुद्धींद्रि
यात्मानं तं प्रपद्ये प्रजापतिम् ॥ पुराणे
पुरुषं प्रोक्तं ब्रह्म प्रोक्तं युगादिषु ॥३३॥

क्षये संकर्षणं प्रोक्तं तमुपास्यमुपास्महे॥
यमेकं बहुधात्मानं प्रादुर्भूतमधोक्षज
म् ॥३४॥ नान्यं भक्ताः क्रियावंतो य
जंते सर्वकामदम् ॥ यं प्राहुर्जगतः को
शं यस्मिन्सन्निहिताः प्रजाः ॥ ३५ ॥
यस्मिन् लोकाः स्फुरंतीमे जले शकुन
यो यथा ॥ ऋतमेकाक्षरं ब्रह्म यत्तत्स

दसतः परम् ॥ ३६ ॥ अनादिमध्यपर्यं
तं न देवा नर्षयो विदुः॥ यं सुरासुरगंध
र्वाः ससिद्धर्षिमहोरगाः ॥ ३७ ॥ प्रय
ता नित्यमर्चंति परमं दुःखभेषजम् ॥
अनादिनिधनं देवमात्मयोनिं सनात
नम् ॥३८॥ अवितर्क्यमविज्ञेयं हरिं
नारायणं प्रभुम् ॥ यं वै विश्वस्य कर्तारं

जगतस्तस्थुषां पतिम् ॥३९॥ वदंति ज
गतोऽध्यक्षमक्षरं परमं पदम् ॥ हिरण्य
वर्णो यो गर्भो दितेर्दैत्यनिषूदनः॥४०॥
एको द्वादशधा जज्ञे तस्मै सूर्यात्मने
नमः ॥ शुक्ले देवान् पितॄन् कृष्णे तर्पय
त्यमृतेन यः ॥४१॥ यश्च राजा द्विजा
तीनां तस्मै सोमात्मने नमः ॥ महत

स्तमसः पारे पुरुषं ह्यतितेजसम् ॥४२॥
यं ज्ञात्वा मृत्युमत्येति तस्मै ज्ञेयात्म
ने नमः ॥ ऋग्यजुःसामाथर्वाणं दशार्धं
हविरात्मकम् ॥४३॥ यं बृहंतं बृहत्यु
क्थं यमिनो यं महाध्वरे ॥ यं विप्रसं
घा गायंति तस्मै वेदात्मने नमः॥४४॥
यं सप्ततंतुं तन्वंति तस्मै यज्ञात्मने

नमः ॥ चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां
पंचभिरेव च ॥ हूयते च पुनर्द्वाभ्यां त
स्मै होमात्मने नमः ॥४५॥ यः सुपर्णो
यजुर्नाम छंदोगात्रस्त्रिवृच्छिराः॥रथंत
रं बृहत्साम तस्मै स्तोत्रात्मने नमः
॥ ४६ ॥ यः सहस्रसमे सत्रे यज्ञे विश्व
सृजामृषिः ॥ हिरण्यपक्षः शकुनिस्त

स्मै तार्क्ष्यात्मने नमः ॥ ४७ ॥ पदांग
संधिपर्वाणं स्वरव्यंजनभूषणम् ॥ यमा
हुश्चाक्षरं नित्यं तस्मै वागात्मने नमः
॥ ४८ ॥ यज्ञांगो यो वराहो वै भूत्वा
गामुज्जहार ह ॥ लोकत्रयहितार्थाय त
स्मै वीर्यात्मने नमः ॥ ४९ ॥ यः शेते
योगमास्थाय पर्यंके नागभूषिते ॥ फ
णासहस्त्ररचिते तस्मै निद्रात्मने नमः
॥ ५० ॥ यश्चिनोति सतां सेतुमृतेना
मृतयोनिना ॥ धर्मार्थं व्यवहारार्थं
तस्मै सत्यात्मने नमः ॥ ५१ ॥ यं पु
नर्धर्मचरणाः पृथग्धर्मफलैषिणः ॥ पृ
थग्धर्मैः समर्चंति तस्मै धर्मात्मने न
मः ॥ ५२ ॥ यतः सर्वे प्रसूयंते ह्यनंगा

चैव देहिनः ॥ उन्मादः सर्वभूतानां त
स्मै कामात्मने नमः॥५३॥ यत्तद्व्यक्त
स्थमव्यक्तं विचिन्वंति महर्षयः ॥ क्षेत्रे
क्षेत्रज्ञमासीनं तस्मै क्षेत्रात्मने नमः
॥ ५४ ॥ यं त्रिधात्मानमात्मस्थं वृतं
षोडशभिर्गुणैः॥ प्राहुः सप्तदशं सांख्या
स्तस्मै सांख्यात्मने नमः ॥ ५५ ॥

यं विनिद्रा जितश्वासाः शांता दांता
जितेंद्रियाः ॥ ज्योतिः पश्यंति युंजा
नास्तस्मै योगात्मने नमः ॥ ५६ ॥ अ
पुण्यपुण्योपरमे यं पुनर्भवनिर्भयाः ॥
शांताः संन्यासिनो यांति तस्मै मोक्षा
त्मने नमः ॥५७॥ योऽसौ युगसहस्रां
ते प्रदीप्तार्चिर्विभावसुः ॥ संक्षोभयति

भूतानि तस्मै घोरात्मने नमः ॥५८॥ संभक्ष्य सर्वभूतानि कृत्वा चैकार्णवं जगत् ॥ बालः स्वपिति यश्चैकस्तस्मै मायात्मने नमः ॥ ५९ ॥ अजस्य नाभ्यां संभूतं यस्मिन्विश्वं प्रतिष्ठितम् ॥ पुष्करं पुष्कराक्षस्य तस्मै पद्मात्मने नमः ॥ ६० ॥ सहस्रशिरसे चैव पुरु

षायामितात्मने ॥ चतुःसमुद्रपर्यंके योगनिद्रात्मने नमः ॥ ६१ ॥ यस्य केशेषु जीमूता नद्यः सर्वांगसंधिषु ॥ कुक्षौ समुद्राश्चत्वारस्तस्मै तोयात्मने नमः ॥ ६२ ॥ यस्मात्सर्वाः प्रसूयंते सर्गप्रलयविक्रियाः ॥ यस्मिंश्चैव प्रलीयंते तस्मै हेत्वात्मने नमः ॥ ६३ ॥ यो नि

षण्णो भवेद्रात्रौ दिवा भवति धिष्ठितः॥ इष्टानिष्टस्य च द्रष्टा तस्मै द्रष्ट्रात्मने नमः॥ ६४॥ अकुंठं सर्वकार्येषु धर्म कार्यार्थमुद्यतम्॥ वैकुंठस्य हि तद्रूपं तस्मै कार्यात्मने नमः॥ ६५॥ विभज्य पंचधात्मानं वायुभूतः शरीरगः॥ यश्चेष्टयति भूतानि तस्मै वाय्वात्मने

नमः॥ ६६॥ ब्रह्म वक्त्रं भुजौ क्षत्रं कृत्स्नमूरूदरं विशः॥ पादौ यस्याश्रिताः शूद्रास्तस्मै वर्णात्मने नमः॥ ६७॥ युगेष्वावर्तमानेषु मासर्त्वयनहायनैः॥ सर्गप्रलययोः कर्ता तस्मै कालात्मने नमः॥ ६८॥ यस्याग्निरास्यं द्यौर्मूर्धा खं नाभिश्चरणौ क्षितिः॥ सूर्यश्चक्षुर्दि

शः श्रोत्रे तस्मै लोकात्मने नमः॥६९॥ परः कालात् परो यज्ञात्परात्परतरो हि यः॥ अनादिरादिर्विश्वस्य तस्मै विश्वात्मने नमः ॥७०॥ विषये वर्तमानो यस्तं वैशेषिकनिर्गुणैः ॥ प्राहुर्विषयगोप्तारं तस्मै गोप्त्रात्मने नमः ॥ ७१ ॥ अन्नपानेंधनमयो रसप्राणविवर्धनः ॥

यो धारयति भूतानि तस्मै प्राणात्मने नमः ॥७२॥ पिंगेक्षणसटं यस्य रूपं दंष्ट्रानखायुधम् ॥ दानवेंद्रांतकरणं तस्मै दृप्तात्मने नमः ॥७३॥ रसातलगतः श्रीमाननंतो भगवान्विभुः॥जगद्धारयते कृत्स्नं तस्मै वीर्यात्मने नमः ७४ यो मोहयति भूतानि स्नेहपाशानुबंध

नैः ॥ सर्गस्य रक्षणार्थाय तस्मै मोहा
त्मने नमः ॥ ७५ ॥ भूतलातलमध्य
स्थो हत्वा तु मधुकैटभौ ॥ उद्धृता येन
वै वेदास्तस्मै मत्स्यात्मने नमः॥७६॥
ससागरवनां बिभ्रत्सप्तद्वीपां वसुंधरा
म् ॥ यो धारयति पृष्ठेन तस्मै कूर्मा
त्मने नमः ॥ ७७ ॥ एकार्णवे हि म

ग्नां तां वाराहं रूपमास्थितः ॥ उद्दधा
र महीं योऽसौ तस्मै क्रोडात्मने नमः
॥ ७८ ॥ नारसिंहं वपुः कृत्वा यस्त्रैलो
क्यभयंकरम् ॥ हिरण्यकशिपुं जघ्ने त
स्मै सिंहात्मने नमः ॥ ७९ ॥ वामनं
रूपमास्थाय बलिं संयम्य मायया ॥
इमे क्रांतास्त्रयो लोकास्तस्मै क्रांतात्म

ने नमः ॥८०॥ जमदग्निसुतो भूत्वा रा
मः परशुधृग् विभुः ॥ सहस्रार्जुनहंतैव
तस्मै उग्रात्मने नमः ॥८१॥ रामो दा
शरथिर्भूत्वा पौलस्त्यकुलनंदनम् ॥ ज
घान रावणं संख्ये तस्मै क्षत्रात्मने न
मः ॥८२॥ वसुदेवसुतः श्रीमान्वासुदे
वो जगत्पतिः ॥ जहार वसुधाभारं त

स्मै कृष्णात्मने नमः ॥८३॥ बुद्धरूपं स
मास्थाय सर्वरूपपरायणः ॥ मोहयन्स
र्वभूतानि तस्मै मोहात्मने नमः॥८४॥
हनिष्यति कलेरंते म्लेच्छांस्तुरगवाह
नः ॥ धर्मसंस्थापनार्थाय तस्मै कल्क्या
त्मने नमः ॥ ८५ ॥ आत्मज्ञानमिदं
ज्ञानं ज्ञात्वा पंचस्ववस्थितः ॥ यं ज्ञाने

नाधिगच्छंति तस्मै ज्ञानात्मने: नमः ॥ ८६ ॥ अप्रमेयशरीराय सर्वतो बुद्धि चक्षुषे ॥ अपारपरिमेयाय तस्मै दिव्यात्मने नमः ॥८७॥ जटिने दंडिने नित्यं लंबोदरशरीरिणे ॥ कमंडलुनिषंगाय तस्मै ब्रह्मात्मने नमः ॥ ८८ ॥ शूलिने त्रिदशेशाय त्र्यंबकाय महात्मने ॥ भ

स्मदिग्धोर्ध्वलिंगाय तस्मै रुद्रात्मने नमः ॥ ८९ ॥ चंद्रार्धकृतशीर्षाय व्यालयज्ञोपवीतिने ॥ पिनाकशूलहस्ताय तस्मा उग्रात्मने नमः ॥ ९० ॥ पंचभूतात्मभूताय भूतादिनिधनाय च॥ अक्रोधद्रोहमोहाय तस्मै शांतात्मने नमः ॥ ९१ ॥ यस्मिन् सर्वे यतः

सर्वे यः सर्वे सर्वतश्च यः ॥ यश्च स
र्वमयो देवस्तस्मै सर्वात्मने नमः ॥
॥ ९२ ॥ विश्वकर्मन्नमस्तेऽस्तु विश्वा
त्मा विश्वसंभवः ॥ अपवर्गस्थभूतानां
पंचानां परतः स्थितः ॥ ९३ ॥ न
मस्ते त्रिषु लोकेषु नमस्ते परतस्त्रिषु ॥
नमस्ते त्रिषु सर्वेषु त्वं हि सर्वमयो

निधिः ॥ ९४ ॥ नमस्ते भगवन्विष्णो
लोकानां प्रभवाप्यय ॥ त्वं हि कर्ता
हृषीकेश संहर्ता च पराजितः ॥ ९५ ॥
तेन पश्यामि भगवन् दिव्येषु त्रिषु
वर्त्मसु ॥ तच्च पश्यामि तत्वेन यत्ते
रूपं सनातनम् ॥ ९६ ॥ दिवं ते शि
रसा व्याप्तां पद्भ्यां देवी वसुंधरा ॥

विक्रमेण त्रयो लोकाः पुरुषोऽसि स
नातनः ॥ ९७ ॥ दिशो भुजा रविश्च
क्षुर्वीर्यं शुक्रः प्रजापतिः ॥ सप्त मार्गा
निरुद्धास्ते वायोरमिततेजसः ॥ ९८ ॥
अतसीपुष्पसंकाशं पीतकौशेयवासस
म् ॥ नमस्यंति च गोविंदं न तेषां वि
द्यते भयम् ॥ ९९ ॥ नमो नरकसंत्रास

रक्षामंडलकारिणे ॥ संसारनिम्नगाव
र्ततरिकाष्ठाय विष्णवे ॥ १०० ॥ नमो
ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च ॥
जगद्धिताय कृष्णाय गोविंदाय नमो
नमः॥ १॥ प्राणकांतारपाथेयं संसारच्छे
दभेषजम् ॥ दुःखशोकपरित्राणं हरिरि
त्यक्षरद्वयम् ॥ २ ॥ यथा विष्णुमयं स

त्वं यथा विष्णुमयं जगत् ॥ यथा वि
ष्णुमयं सर्वं पापं नाशयते तथा ॥ ३ ॥
त्वां प्रपन्नाय भक्ताय गतिमिष्टां जि
गीषवे ॥ यच्छ्रेयः पुंडरीकाक्ष तद्ध्याय
स्व सुरेश्वर ॥ ४ ॥ इति विद्यातपोयोनि
रयोनिर्विष्णुरीडितः ॥ वाग्यज्ञेनार्चितो
देवः प्रीयतां मे जनार्दनः ॥ ५ ॥ ना

रायणपरं ब्रह्म नारायणपरं तपः ॥ ना
रायणपरं चेदं सर्वं नारायणात्मकम्
॥६॥ वैशंपायन उवाच ॥ एतावदुक्त्वा
वचनं भीष्मस्त्वाद्दतमानसः ॥ नम इ
त्येव कृष्णाय प्रणाममकरोत्तदा ॥ ७ ॥
अभिगम्य तु योगेन भक्तिं भीष्मस्य
माधवः ॥ त्रैलोक्यदर्शने ज्ञानं दिव्यं

दत्त्वा ययौ हरिः ॥ ८ ॥ तस्मिन्नुपरते शब्दे ततस्ते ब्रह्मवादिनः ॥ भीष्मं वाग्भिर्बाष्पकंठास्तमानर्चुर्महामतिम् ।९। ते स्तुवंतश्च विप्राग्र्याः केशवं पुरुषोत्तमम् ॥ भीष्मं च शनकैः सर्वे प्रशशंसुः पुनः पुनः ॥ १० ॥ यं योगिनः प्राणवियोगकाले यत्नेन चित्ते विनिवेशयंति ॥

साक्षात्पुरस्ताद्धरिमीक्षमाणः प्राणान् जहौ प्राप्तकालो हि भीष्मः ॥ ११ ॥ शुक्लपक्षे दिवा भूमौ गंगायां चोत्तरायणे॥धन्यास्तात मरिष्यंति हृदयस्थे जनार्दने॥१२॥विदित्वा भक्तियोगं तु भीष्मस्य पुरुषोत्तमः ॥ सहसोत्थाय संतुष्टो यानमेवाभ्यपद्यत॥ १३ ॥ केशवः

सात्यकिश्चैव रथेनैकेन जग्मतुः ॥ अ
परेण महात्मानौ युधिष्ठिरधनंजयौ
॥ १४ ॥ भीमसेनो यमौ चोभौ रथमे
कं समास्थिताः ॥ कृपो युयुत्सुः सूतश्च
संजयश्चापरं रथम् ॥ १५ ॥ ते रथैर्नगरा
कारैः प्रयाताः पुरुषर्षभाः ॥ नेमिघोषे
ण महता कंपयंतो वसुंधराम् ॥ १६ ॥

ततो गिरः पुरुषवरस्तवान्विता द्विजेरि
ताः पथि सुमनाः स शुश्रुवे ॥ कृतांजलिं
प्रणतमथापरं जनं स केशिहा मुदित
मनाभ्यनंदत ॥ १७ ॥ अनादिनिधनं
विष्णुं सर्वलोकमहेश्वरम् ॥ धर्माध्यक्षं
स्तुवन्नित्यं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १८ ॥ इ
मं स्तवं यः पठति शार्ङ्गधन्वनः शृणो

ति वा भक्तिसमन्वितो जनः ॥ सचक्र
धृक् प्रतिहतसर्वकल्मषो जनार्दनं प्र
विशति देहसंक्षये ॥ १९ ॥ अशनिशि
तसुधारं यस्य चक्रं सुचारु मणिकनक
विचित्रे कुंडले यस्य कर्णे ॥ भ्रमरशत
सहस्रैः सेविता यस्य माला असुरकुल
निहंता प्रीयतां वासुदेवः ॥ २० ॥ स्त

वराजः समाप्तोऽयं विष्णोरद्भुतकर्म
णः ॥ गांगेयेन पुरा गीतो महापातक
नाशनः ॥२१॥ श्रीभगवानुवाच ॥ यः
संपठेदिदं स्तोत्रं मम जन्मानुकीर्तन
म् ॥ देवलोकमतिक्रम्य तस्य लोको य
था मम ॥ १२२ ॥ इति श्रीमन्महा
भारते शतसाहस्र्यां संहितायां वैया

सिक्यां शांतिपर्वणि भीष्मयुधिष्ठिरसंवादे भीष्मस्तवराजः समाप्तः ॥ ॥

॥ अथानुस्मृतिप्रारंभः ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगोपालकृष्णाय नमः ॥ शतानीक उवाच ॥ महामते महाप्राज्ञ सर्वशास्त्रविशारद ॥ अक्षीण कर्मबंधस्तु पुरुषो द्विजसत्तम ॥१॥ स ततं किं जपेज्जाप्यं विबुधः किमनुस्मरन् ॥ मरणे यज्जपेज्जाप्यं यं च भावमनुस्मरन् ॥ २ ॥ यं च ध्यात्वा द्विज

श्रेष्ठ पुरुषो मृत्युमागतः ॥ परं पदम
वाप्नोति तन्मे वद महामुने ॥३॥ शौ
नक उवाच ॥ इदमेव महाप्राज्ञ पृष्टवां
श्च पितामहम् ॥ भीष्मं धर्मभृतां श्रेष्ठं
धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ४ ॥ युधिष्ठिर उ
वाच ॥ पितामह महाप्राज्ञ सर्वशास्त्र
विशारद ॥ प्रयाणकाले किं चिंत्यं मुमु

क्षोस्तत्त्वचिंतकैः ॥५॥ किंनु स्मरन् कु
रुश्रेष्ठ मरणे पर्युपस्थिते ॥ प्राप्नुयां पर
मां सिद्धिं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥६॥
भीष्म उवाच ॥ तद्युक्तं स्वहितं सूक्ष्मं
प्रश्नमुक्तं त्वयाऽनघ ॥ शृणुष्वावहितो
राजन्नारदेन पुरा श्रुतम् ॥ ७ ॥ श्रीव
त्सांकं जगद्बीजमनंतं लोकसाक्षिणम् ॥

पुरा नारायणं देवं नारदः परिपृष्टवान्
॥ ८ ॥ नारद उवाच ॥ त्वमक्षरं परं ब्र
ह्म निर्गुणं तमसः परम् ॥ आहुर्वेद्यं परं
धाम ब्रह्माणं कमलोद्भवम् ॥ ९ ॥ भ
गवन् भूतभव्येश श्रद्दधानैर्जितेंद्रियैः ॥
कथं भक्तैर्विचिंत्योऽसि योगिभिर्मोक्ष
कांक्षिभिः ॥१०॥ किं नु जाप्यं जपेन्नि

त्यं कल्प उत्थाय मानवः ॥ कथं जपे
त्सदा ध्यायेद् ब्रूहि तत्त्वं सनातनम्
॥११॥ भीष्म उवाच ॥ श्रुत्वा च तस्य
देवर्षेर्वाक्यं वाक्यविशारदः॥प्रोवाच भ
गवान्विष्णुर्नारदाय च धीमते ॥ १२ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ हंत ते कथयिष्या
मि इमां दिव्यामनुस्मृतिम् ॥ मरणे

मामनुस्मृत्य प्राप्नोति परमां गतिम्
॥ १३ ॥ यामधीत्य प्रयाणे तु मद्भा
वायोपपद्यते ॥ ॐकारमग्रतः कृत्वा
मां नमस्कृत्य नारद ॥ १४ ॥ एकाग्रः
प्रयतो भूत्वा इमं मंत्रमुदीरयेत् ॥ ॐन
मो भगवते वासुदेवाय इत्ययम् ॥ १५ ॥
अवशेनापि यन्नाम्नि कीर्तिते सर्वपात

कैः ॥ पुमान् विमुच्यते सद्यः सिंहत्र
स्तैर्मृगैरिव ॥ १६ ॥ क्षराक्षरविसृष्टस्तु
प्रोच्यते पुरुषोत्तमः ॥ अव्यक्तं शाश्व
तं देवं प्रभवं पुरुषोत्तमम् ॥ १७ ॥ प्र
पद्ये पुंडरीकाक्षं देवं नारायणं हरिम् ॥
लोकनाथं सहस्राक्षमक्षरं परमं पदम्
॥ १८ ॥ भगवंतं प्रपन्नोस्मि भूतभव्य

भवत्प्रभुम् ॥ स्रष्टारं सर्वलोकानामनं
तं विश्वतोमुखम् ॥ १९ ॥ पद्मनाभं
हृषीकेशं प्रपद्ये सत्यमच्युतम् ॥ हिरण्य
गर्भममृतं भूगर्भं तमसः परम् ॥२०॥
प्रभोः प्रभुमनाद्यं च प्रपद्ये तं रविप्रभ
म् ॥ सहस्रशीर्षकं देवं महर्षे सत्त्वभा
वनम् ॥२१॥ प्रपद्ये सूक्ष्ममचलं वरेण्य

मनघं शुचिम् ॥ नारायणं पुराणेशं यो
गावासं सनातनम् ॥ २२ ॥ संयोगं स
र्वभूतानां प्रपद्ये ध्रुवमीश्वरम् ॥ यः पुरा
प्रलये प्राप्ते नष्टे स्थावरजंगमे ॥ २३ ॥
ब्रह्मादिषु प्रलीनेषु नष्टे लोके चराचरे ॥
एकस्तिष्ठति विश्वात्मा स मे विष्णुः प्र
सीदतु ॥ २४ ॥ यः प्रभुः सर्वलोकानां

येन सर्वमिदं ततम् ॥ चराचरगुरुर्देवः स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ २५ ॥ आभूत संप्लवे चैव प्रलीने प्रकृतौ महान् ॥ योऽवतिष्ठति विश्वात्मा स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ २६ ॥ येन क्रांतास्त्रयो लोका दानवाश्च वशीकृताः ॥ शरण्यः सर्वलोकानां स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ २७ ॥ यस्य

हस्ते गदा चक्रं गरुडो यस्य वाहनम् ॥ शंखः करतले यस्य स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ २८ ॥ कार्यं क्रिया च करणं कर्ता हेतुः प्रयोजनम् ॥ अक्रियाकरणे कार्ये स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ २९ ॥ चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पंचभिरेव च ॥ हूयते च पुनर्द्वाभ्यां स मे विष्णुः प्रसी

दतु॥३०॥शमीगर्भस्य यो गर्भस्तस्य ग र्भस्य यो रिपुः॥रिपुगर्भस्य यो गर्भः स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥३१॥अग्निसोमार्कता राणां ब्रह्मरुद्रेंद्रयोगिनाम्॥ यस्तेजयति तेजांसि स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥३२॥ प र्जन्यः पृथिवी सस्यं कालो धर्मः क्रिया फलम्॥ गुणाकरः स मे बभ्रुर्वासुदेवः प्र

सीदतु ॥ ३३ ॥ योगावास नमस्तुभ्यं सर्ववास वरप्रद ॥ हिरण्यगर्भ यज्ञांग पंचगर्भ नमोऽस्तु ते ॥ ३४ ॥ चतुर्भू तपरं धाम लक्ष्म्यावास सदाच्युत ॥ शब्दादिवासनान्योऽसि वासुदेव प्रधा नकृत् ॥३५॥ अजः संगमनः पार्थो ह्य मूर्तिर्विश्वमूर्तिधृक् ॥ श्रीः कीर्तिः पंच

कालज्ञो नमस्ते ज्ञानसागर ॥३६॥ अ
व्यक्ताद्व्यक्तमुत्पन्नमव्यक्ताद्यः परात्प
रः ॥ यस्मात् परतरं नास्ति तमस्मि
शरणं गतः ॥ ३७ ॥ चिंतयंतो ह्यजं
नित्यं ब्रह्मेशानादयः सुराः॥निश्चयं ना
धिगच्छंति तमस्मि शरणं गतः ॥३८॥
जितेंद्रिया जितात्मानो ज्ञानध्यानप

रायणाः ॥ यं प्राप्य न निवर्तंते तम
स्मि शरणं गतः ॥ ३९ ॥ एकांशेन
जगत्कृत्स्नमवष्टभ्य स्थितः प्रभुः ॥ अ
ग्राह्यो निर्गुणो नित्यस्तमस्मि शरणं ग
तः॥ ४० ॥सोमार्काग्निमयं तेजो या च
तारामयी द्युतिः॥दिवि संजायते तेजः
स महात्मा प्रसीदतु ॥४१॥ गुणात्मा

निर्गुणश्चान्यो रश्मिवांश्चेतनो ह्यजः ॥ सूक्ष्मः सर्वगतो देहः स महात्मा प्रसीदतु॥४२॥ अव्यक्तं सदधिष्ठानमचिंत्यं तमसः परम्॥ प्रकृतिः प्रकृतिं भुंक्ते स महात्मा प्रसीदतु॥४३॥क्षेत्रज्ञः पंचधा भुंक्ते प्रकृतिं पंचभिर्मुखैः ॥ महागुणांश्च यो भुंक्ते स महात्मा प्रसीदतु ॥ ४४॥

सांख्ययोगाश्च ये चान्ये सिद्धाश्च परमर्षयः ॥ यं विदित्वा विमुच्यंते स महात्मा प्रसीदतु ॥ ४५ ॥ अतींद्रिय नमस्तुभ्यं लिंगैर्व्यक्तैर्न मीयसे ॥ ये च त्वां नाभिजानंति तमस्मि शरणं गतः ॥ ४६ ॥ कामक्रोधविनिर्मुक्ता रागद्वेषविवर्जिताः ॥ अन्यभक्ता न जानंति

न पुनर्नारकी जनः ॥ ४७ ॥ एकांति
नो हि निर्द्वंद्वा निराशाः कर्मकारि
णः ॥ ज्ञानाग्निदग्धकर्माणस्त्वां विशंति
मनस्विनः ॥ ४८ ॥ अशरीरं शरीरस्थं
समं सर्वेषु देहिषु ॥ पापपुण्यविनिर्मु
क्ता भक्तास्त्वां पर्युपासते ॥ ४९ ॥ अ
व्यक्तबुद्ध्यहंकारमनोभूतेंद्रियाणि च ॥

त्वयि तानि न तेषु त्वं तेषु तानि न
ते त्वयि ॥ ५० ॥ एकत्वाय च नान
न्यं ये विदुर्यांति ते परम् ॥ समत्वमिह
कांक्षेयं भक्त्या वै नान्यचेतसा ॥ ५१ ॥
चराचरमिदं सर्वं भूतग्रामं चतुर्विधम् ॥
त्वयि तंतौ च तत्प्रोतं सूत्रे मणिगणा
इव ॥ ५२ ॥ स्रष्टा भोक्तासि कूटस्थो ह्यचिं

त्यः सर्वसंज्ञितः ॥ अकर्ता हेतुरहितः पृथगात्मा व्यवस्थितः ॥ ५३ ॥ न मे भूतेषु संयोगः पुनर्भवतु जन्मनि ॥ अहंकारेण बुद्ध्या वा न मे योगस्त्रिभिर्गुणैः ॥ ५४ ॥ न मे धर्मो ह्यधर्मो वा नारंभो जन्म वा पुनः ॥ जरामरणमोक्षार्थं त्वां प्रपन्नोऽस्मि सर्वगम् ॥ ५५ ॥ वि

षयैरिंद्रियैश्चापि न मे भूयः समागमः ॥ ईश्वरोऽसि जगन्नाथ किमतः परमुच्यते ॥ ५६ ॥ भक्तानां यद्धितं देव तत्ते हि त्रिदशेश्वर ॥ पृथिवीं यातु मे घ्राणं यातु मे रसनं जलम् ॥५७॥ रूपं हुताशने यातु स्पर्शो मे यातु मारुते ॥ श्रोत्रमाकाशमभ्येतु मनो वैकारि

अ.
१२

कं पुनः ॥५८॥ इंद्रियाणि गुणान्यांतु स्वेषु स्वेषु च योनिषु॥ पृथिवी यातु सलिलमापोऽग्निमनलोऽनिलम्॥ ५९ ॥ वायुराकाशमभ्येतु मनश्चाकाशमेव च ॥ अहंकारं मनो यातु मोहनं सर्वदेहिनाम् ॥ ६० ॥ अहंकारस्तथा बुद्धिं बुद्धिरव्यक्तमेव च ॥ प्रधानं प्रकृतिं या

स्मृ.
१२

तु गुणसाम्ये व्यवस्थिते ॥ ६१ ॥ विसर्गः सर्वकरणैर्गुणभूतैश्च मे भवेत् ॥ सत्वं रजस्तमश्चैव प्रकृतिं प्रविशंतु मे ॥ ६२ ॥ नैष्कैवल्यपदं देव कांक्षेऽहं ते परंतप ॥ एकीभावस्त्वया मेऽस्तु न मे जन्म भवेत् पुनः ॥ ६३ ॥ नमो भगवते तस्मै विष्णवे प्रभविष्णवे ॥ त्वद्बु

द्धिस्त्वद्गतप्राणस्त्वद्भक्तस्त्वत्परायणः ॥ ६४ ॥ त्वामेवाहं स्मरिष्यामि मरणे पर्यवस्थिते ॥ पूर्वदेहे कृता ये मे व्याधयः प्रविशंतु माम् ॥ ६५ ॥ अर्दयंतु च मां दुःखान्यृणं मे प्रतिमुच्यताम् ॥ अनुध्येयोऽसि मे देव न मे जन्म भवेत्पुनः ॥ ६६ ॥ अस्माद्ब्रवीमि कर्माणि ऋणं मे न भवेदिति ॥ उपतिष्ठंतु मां सर्वे व्याधयः पूर्वंवंचिताः॥६७॥अनृणो गंतुमिच्छामि तद्विष्णोः परमं पदम्॥अहं भगवतस्तस्य मम वासः सनातनः ॥६८॥तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ कर्मेंद्रियाणि संयम्य पंचभूतेंद्रियाणि च॥६९॥दशेंद्रियाणि

मनसि अहंकारं तथा मनः ॥ अहंकारं तथा बुद्धौ बुद्धिमात्मनि योजयेत्॥७० आत्मबुद्धींद्रियं पश्येद्बुद्ध्या बुद्धेः परात्परम्॥एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ॥७१॥ ततो बुद्धेः परं बुद्ध्वा लभते न पुनर्भवम् ॥ ममायमिति तस्याहं येन सर्वमिदं ततम् ॥ ७२॥ आ

त्मन्यात्मनि संयोज्य परात्मानमनुस्मरेत् ॥ नमो भगवते तस्मै देहिनां परमात्मने ॥ ७३ ॥ नारायणाय भक्ताय एकनिष्ठाय शाश्वते ॥ हृदिस्थाय च भूतानां सर्वेषां च महात्मने ॥ ७४ ॥ इमामनुस्मृतिं दिव्यां वैष्णवीं पापनाशिनीम् ॥ स्वपन्विबुद्धश्च पठेद्यत्र यत्र

समभ्यसेत् ॥ ७५ ॥ मरणे समनुप्राप्ते यदेकं मामनुस्मरेत् ॥ अपि पापसमाचारः स याति परमां गतिम् ॥ ७६ ॥ यद्यहंकारमाश्रित्य यज्ञदानतपःक्रियाः ॥ कुर्वन् फलमवाप्नोति पुनरावर्तनं च तत् ॥ ७७ ॥ अभ्यर्चयन् पितॄन् देवान् पठन् जुह्वन् बलिं ददन् ॥ ज्व

लदग्नौ स्मरेद्यो मां लभते परमां गतिम् ॥ ७८ ॥ यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम् ॥ यज्ञदानतपस्तस्मात्कुर्याद्रागविवर्जितः ॥ ७९ ॥ पौर्णमास्याममावास्यां द्वादश्यां च तथैव च ॥ श्रावयेच्छ्रद्दधानश्च मद्भक्तश्च विशेषतः ॥८०॥नम इत्येव यो ब्रूयान्मद्भक्तः श्र

द्धयान्वितः ॥ तस्याक्षयो भवेल्लोकः श्व
पाकस्यापि नारद ॥८१॥ किं पुनर्ये भ
जंते मां साधका विधिपूर्वकम् ॥ श्रद्धा
वंतो यतात्मानस्ते यांति परमां गतिम्
॥ ८२ ॥ कर्माण्याद्यंतवंतीह मद्भक्तो
ऽनंतमश्नुते ॥ मामेव तस्माद्देवर्षे ध्या
हि नित्यमतंद्रितः ॥ ८३ ॥ अज्ञानां

चैव यो ज्ञानं दद्याद्धर्मोपदेशतः ॥ कृ
त्स्नां वा पृथिवीं दद्याद्येन तुल्यं न तत्
फलम् ॥ ८४ ॥ तस्मात्प्रदेयं साधुभ्यो
जपं बंधभयापहम् ॥ अवाप्स्यति ततः
सिद्धिं प्राप्स्यते च पदं मम ॥ ८५ ॥ अ
श्वमेधसहस्रैश्च वाजपेयशतैरपि ॥
नासौ परमवाप्नोति मद्भक्तैर्यदवाप्यते

॥ ८६ ॥ भीष्म उवाच ॥ हरेः पृष्टं पुरा तेन नारदेन सुरर्षिणा ॥ यदुवाच ततः शंभुस्तदुक्तं समनुव्रतः ॥ ८७ ॥ त्वमप्येकमना भूत्वा ध्याहि ध्येयं गुणाधिकम् ॥ भजस्व सर्वभावेन परमात्मानमव्ययम् ॥ ८८ ॥ श्रुत्वैवं नारदो वाक्यं दिव्यं नारायणोदितम् ॥ अत्यंतं भक्तिमान् देव एकांतित्वमुपेयिवान् ॥ ८९ ॥ नारायणमृषिं देवं दशवर्षाण्यनन्यभाक् ॥ इमं जपित्वा चाप्नोति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ९० ॥ किं तस्य बहुभिर्मंत्रैः किं तस्य बहुभिर्व्रतैः ॥ नमो नारायणायेति मंत्रः सर्वार्थसाधकः ॥ ९१ ॥ किं तस्य दानैः किं तीर्थैः किं तपोभिः

किमध्वरैः ॥ यो नित्यं ध्यायते देवं नारायणमनन्यधीः ॥ ९२ ॥ ये नृशंसा दुरात्मानः पापाचाररतास्तथा ॥ तेऽपि यांति परं स्थानं नारायणपराणाः ॥ ९३ ॥ अनन्यया मंदबुद्धा प्रतिभाति दुरात्मनाम् ॥ कुतर्काज्ञानदृष्टीनां विभ्रांतेंद्रियवर्त्मनाम् ॥ ९४ ॥ नमो

नारयणायेति ये विदुर्ब्रह्म शाश्वतम् ॥ अंतकाले जपाद्यांति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ९५ ॥ आचारहीनोऽपि मुनिप्रवीर भक्त्याविहीनोऽपि विनिंदितोऽपि ॥ किं तस्य नारायणशब्दमात्रतो विमुक्तपापो विशतेऽच्युतां गतिम् ॥ ९६ ॥ कांतारवनदुर्गेषु कृच्छ्रेष्वापत्सु संयुगे ॥

दस्युभिः सन्निरुद्धश्च नामभिर्मां प्रकी
र्तयेत् ॥ ९७ ॥ जन्मांतरसहस्रेषु तपो
ध्यानसमाधिभिः ॥ नराणां क्षीणपा
पानां कृष्णे भक्तिः प्रजायते ॥ ९८ ॥
नाम्नोऽस्ति यावती शक्तिः पापनिर्हर
णे हरेः ॥ श्वपचोऽपि नरः कर्तुं क्षमस्ता
वन्न किल्बिषम् ॥ ९९ ॥ न तावत्पाप

मस्तीह यावन्नामाहृतं हरेः ॥ अतिरेक
भयादाहुःप्रायश्चित्तांतरं वृथा॥१००॥
गत्वा गत्वा निवर्तंते चंद्रसूर्यादयो ग्र
हाः ॥ अद्यापि न निवर्तंते द्वादशाक्षर
चिंतकाः ॥ १०१ ॥ न वासुदेवात्परम
स्ति मंगलं न वासुदेवात्परमस्ति पाव
नम् ॥ न वासुदेवात्परमस्ति दैवतं तं वा

सुदेवं प्रणमन्न सीदति ॥ १०२ ॥ इमां रहस्यां परमामनुस्मृतिं योऽधीत्य बुद्धिं लभते च नैष्ठिकीम् ॥ विहाय पापं विनिमुच्य संकटात् स वीतरागो विचरेन्महीमिमाम् ॥ १०३ ॥ इति श्रीमन्महाभारते शतसाहस्र्यां संहितायां वैयासिक्यामानुशासनिके पर्वणि दा

नधर्मे श्रीविष्णोर्दिव्यमनुस्मृतिस्तोत्रं संपूर्णम् ॥ शुभं भवतु ॥ ॥

॥ इत्यनुस्मृतिः समाप्ता ॥

॥ अथ गजेंद्रमोक्ष प्रारंभः ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगोपालकृष्णाय नमः ॥ शतानीक उवाच ॥ मया हि देवदेवस्य विष्णोरमिततेजसः ॥ श्रुताः संभूतयः सर्वा गदतस्तव सुव्रत ॥ १ ॥ यदि प्रसन्नो भगवाननुग्राह्योऽस्मि वा यदि ॥ तदहं श्रोतुमिच्छामि नृणां दुःस्वप्ननाशनम् ॥ २ ॥ स्वप्नादिषु महाभाग दु

ग.
२

श्यंते ये शुभाशुभाः ॥ फलानि च प्रय
च्छंति तद्गुणान्येव भार्गव ॥ ३ ॥ तादृ
क् पुण्यं पवित्रं च नृणामतिशुभप्रदम् ॥
दुष्टस्वप्नोपशमनं तन्मे विस्तरतो वद
॥ ४ ॥ शौनक उवाच ॥ इदमेव महा
भाग पृष्टवान्स्वपितामहम् ॥ भीष्मं ध
र्मभृतां श्रेष्ठं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥५॥

मो.
२

भीष्म उवाच ॥ आद्यं पुरुषमीशानं पु
रुहूतं पुरातनम् ॥ ऋतमेकाक्षरं ब्रह्म व्य
क्ताव्यक्तं सनातनम् ॥६॥ असच्च सच्च
यद्विश्वं नित्यं सदसतः परम् ॥ परं परा
णां स्रष्टारं पुराणं परमव्ययम् ॥७॥ मां
गल्यं मंगलं विष्णुं वरेण्यमनघं शुचि
म् ॥ नमस्कृत्य हृषीकेशं चराचरगुरुं

हरिम्॥८॥ प्रवक्ष्यामि महापुण्यं कृष्ण द्वैपायनस्य च॥ येनोक्तेन श्रुतेनापि न श्यते सर्वपातकम् ॥ ९ ॥ नारयणस मो देवो न भूतो न भविष्यति ॥ एतेन सत्यवाक्येन सर्वार्थान् साधयाम्यहम् ॥ १० ॥ किं तस्य बहुभिर्मंत्रैः किं तस्य बहुभिर्व्रतैः ॥ नमो नारायणायेति मं

त्रः सर्वार्थसाधकः॥ ११ ॥ जज्ञे बहुज्ञं परमत्युदारं यं द्वीपमध्ये सुतमात्मवं तम्॥ पराशराद्गंधवती महर्षेस्तस्मै न मोऽज्ञानतमोनुदाय ॥ १२॥ नमो भ गवते तस्मै व्यासायामिततेजसे॥ यस्य प्रसादाद्वक्ष्यामि नारायणकथामिमा म् ॥ १३ ॥ वैशंपायनमासीनं पुराणो

क्तिविचक्षणम् ॥ इममर्थं स राजर्षिः पृष्टवान् जनमेजयः ॥ १४ ॥ जनमेजय उवाच ॥ किं जपन्मुच्यते पापात् किं जपन्सुखमश्नुते ॥ दुःस्वप्ननाशनं पुण्यं श्रोतुमिच्छामि मानद ॥१५॥ वैशंपायन उवाच ॥ एवमेव पुरा प्रश्नं पृष्टवांस्ते पितामहः ॥ भीष्मं वै व्रतिनां

श्रेष्ठं तं चाहं कथयामि ते ॥ १६ ॥ देवव्रतं महाप्राज्ञं सर्वशास्त्रविशारदम् ॥ विनयेनोपसंगम्य पर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः ॥१७॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ दुःस्वप्नदर्शनं घोरमवेक्ष्य भरतर्षभ ॥ प्रयतः किं जपेज्जाप्यं विबुद्धः किमनुस्मरेत् ॥ १८ ॥ कस्य कुर्यान्नमस्कारं प्रातरुत्थाय मान

वः ॥ किं च ध्यायेत सततं किं पूज्यं वा भवेत्सदा ॥ १९ ॥ पितामहप्रसादेन बुद्धिभेदो भवेन्न मे ॥ तदहं श्रोतुमिच्छामि ब्रूहि नो वदतां वर ॥२०॥ भीष्म उवाच ॥ शृणु राजन्महाबाहो कथयिष्येह शांतिकम् ॥ दुःस्वप्नदर्शने जाप्यं यद्वा नित्यं समाहितैः ॥ २१ ॥

अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनम् ॥ गजेंद्रमोक्षणं पुण्यं कृष्णस्याद्भुतकर्मणः ॥ २२ ॥ सर्वरत्नमयः श्रीमांस्त्रिकूटो नाम पर्वतः ॥ सुतः पर्वतराजस्य सुमेरोर्भास्करद्युतेः ॥ २३ ॥ क्षीरोदजलवीच्युग्रैर्धौतामलशिलातलः ॥ उत्थितः सागरं भित्वा देवर्षिगणसेवितः

॥ २४ ॥ अप्सरोभिः परिवृतः श्रीमान् प्रस्रवणाकुलः ॥ गंधर्वैः किन्नरैर्यक्षैः सिद्धचारणपन्नगैः ॥ २५ ॥ मृगैः सिंहैर्गजेंद्रैश्च वृत्तगात्रो विराजते ॥ पुन्नागैःकर्णिकारैश्च सुबिल्वैर्दिव्यपाटलैः ॥ २६ ॥ चूतनिंबकदंबैश्च चंदनागरुचंपकैः॥शालैस्तालैस्तमालैश्च तरुभिश्चार्जुनैस्तथा

॥ २७ ॥ बकुलैः कुंदपुष्पैश्च सरलैर्देवदारुभिः ॥ मंदारकुसुमैश्चान्यैः पारिजातैश्च सर्वशः ॥ २८॥ एवं बहुविधैर्वृक्षैः सर्वतः समलंकृतः ॥ नानाधात्वंकितैः शृंगैः प्रस्रवद्भिः समंततः ॥२९॥शोभितो रुचिरप्रख्यैस्त्रिभिर्विस्तीर्णसानुभिः ॥ मृगैः शाखामृगैः सिंहैर्मातंगैश्च सदा

मदैः ॥ ३० ॥ जीवजीवकसंघुष्टं चको
रशिखिनादितम् ॥ तस्यैकं कांचनं शृंगं
सेव्यते यद्दिवाकरः ॥ ३१ ॥ नानापुष्प
समाकीर्णं नानाशृंगैः समाकुलम् ॥ द्वि
तीयं राजतं शृंगं सेव्यते यन्निशाकरः
॥ ३२ ॥ पांडुरांबुदसंकाशं तुषारचयस
न्निभम् ॥ वज्रेंद्रनीलवैडूर्यतेजोभिर्भा

सयन्नभः ॥ ३३ ॥ तृतीयं ब्रह्मसदनं
प्रकृष्टं शृंगमुत्तमम् ॥ पद्मरागसमप्रख्यं
तारागणसमन्वितम् ॥ ३४ ॥ नैतत्कृत
घ्नाः पश्यंति न नृशंसा न नास्तिकाः ॥
नातप्ततपसो लोके ये च पापकृतो ज
नाः ॥ ३५ ॥ नानाराधितगोविंदाः शै
लं पश्यंति मानवाः ॥ तस्य सानुमतः पृ

ष्ठे सरः कांचनपंकजम् ॥ ३६ ॥ कारंडवसमाकीर्णं राजहंसोपशोभितम् ॥ मत्तभ्रमरसंघुष्टं चकोरशिखिनादितम् ॥ ३७ ॥ कमलोत्पलकह्लारपुंडरीकोपशोभितम् ॥ कुमुदैः शतपत्रैश्च कांचनैः समलंकृतम् ॥ ३८ ॥ पद्मैर्मरकतप्रख्यैः पुष्पैः कांचनसन्निभैः ॥ गुल्मैः की

चकवेणूनां समंतात्परिवारितम् ॥ ३९ ॥ अत्यद्भुतं महास्थानं विचित्रशिखराकुलम् ॥ शतयोजनविस्तीर्णं शतयोजनमायतम् ॥ ४० ॥ पंचयोजनमूर्धानं सर एतत्प्रमाणतः ॥ हिमखंडोदकं राजन् सुस्वादममृतोपमम् ॥ ४१ ॥ त्रैलोक्येऽदृष्टपूर्वं च यत्तत्सरमनुत्तमम् ॥

सुप्रसन्नं सरो दिव्यं देवानामपि दुर्लभम् ॥ ४२ ॥ खातेन द्विगुणं प्रोक्तं शरद्द्यौरिव निर्मलम् ॥ उपहाराय देवानां सिद्धाद्यर्चितपंकजम् ॥ ४३ ॥ तस्मिन्सरसि दुष्टात्मा विरूपोंऽतर्जलाशयः ॥ आसीद्ग्राहो गजेंद्राणां दुराधर्षो महाबलः ॥ ४४ ॥ अथ दंतोज्ज्वलमुखः कदाचिद्गजयूथपः ॥ आजगाम तृषाक्रांतः करेणुपरिवारितः ॥ ४५ ॥ मदस्रावी जलाकांक्षी पादचारीव पर्वतः ॥ वासयन्मदगंधेन महानैरावतोपमः ॥ ४६ ॥ गजो ह्यंजनसंकाशो मदाच्चलितलोचनः ॥ तृषितः पानकामोऽयमवतीर्णश्च तत्सरः ॥ ४७ ॥ पिबतस्त

स्य तत्तोयं ग्राहश्च समपद्यत ॥ सुलीनः पंकजवने यूथमध्यगतः करी ॥ ४८ ॥ गृहीतस्तेन रौद्रेण ग्राहेणातिबलीयसा ॥ पश्यंतीनां करेणूनां क्रोशंतीनां सुदारुणम् ॥ ४९ ॥ नीयते पंकजवने ग्राहेणाव्यक्तमूर्तिना ॥ गजो ह्याकर्षते तीरं ग्राहश्चाकर्षते जलम् ॥५०॥ तयो

र्युद्धं महाघोरं दिव्यवर्षसहस्त्रकम् ॥ वारुणैः संयुतः पाशैर्निष्प्रयत्नगतिः कृतः ॥ ५१ ॥ वेष्ट्यमानः स घोरैस्तु पाशैर्नागो दृढैस्तथा ॥ विस्फूर्जितमहाशक्तिर्विक्रोशंश्च महारवान् ॥ ५२ ॥ व्यथितः स निरुत्साहो गृहीतो घोरकर्मणा ॥ परमापदमापन्नो मनसाचिंतयद्धरिम्

॥ ५३ ॥ स तु नागवरः श्रीमान्नाराय
णपरायणः ॥ तमेव शरणं देवं गतः स
र्वात्मना तदा ॥ ५४ ॥ एकाग्रो निगृ
हीतात्मा विशुद्धेनांतरात्मना ॥ नैक
जन्मांतराभ्यासाद्भक्तिमान् गरुडध्व
जे ॥ ५५ ॥ नान्यं देवं महादेवात् पू
जयामास केशवात् ॥ दिग्बाहुं स्वर्ग

मूर्धानं भूःपादं गगनोदरम्॥५६॥ आ
दित्यचंद्रनयनमनंतं विश्वतोमुखम् ॥
भूतात्मानं च मेघाभं शंखचक्रगदाध
रम् ॥ ५७ ॥ सहस्रशुभनामानमादि
देवमजं विभुम् ॥ संगृह्य पुष्कराग्रेण
कांचनं कमलोत्तमम् ॥ ५८ ॥ निवेद्य
मनसा ध्यात्वा पूजां कृत्वा जनार्दने ॥

आपद्विमोक्षमन्विच्छन् गजः स्तोत्रमु
दीरयत् ॥ ५९ ॥ गजेंद्र उवाच ॥ ॐन
मो मूलकृतये अजिताय महात्मने ॥
अनाश्रयाय देवाय निःस्पृहाय नमो
नमः ॥ ६० ॥ नम आद्याय बीजाय
आर्षेयाय प्रवर्तिने ॥ अनंताय च नै
काय अव्यक्ताय नमो नमः ॥ ६१ ॥

नमो गुह्याय गूढाय गुणाय गुणधर्मि
णे ॥ अतर्क्यायाप्रमेयाय अतुलाय न
मो नमः ॥ ६२॥ नमः शिवाय शांता
य निश्चयाय यशस्विने ॥ सनातनाय
पूर्वाय पुराणाय नमो नमः ॥ ६३ ॥ न
मो जगत्प्रतिष्ठाय गोविंदाय नमो न
मः ॥ नमो देवाधिदेवाय स्वभावाय न

मो नमः ॥ ६४ ॥ नमोऽस्तु पद्मनाभा
य सांख्ययोगोद्भवाय च ॥ विश्वेश्वराय
देवाय शिवाय हरये नमः ॥ ६५ ॥ न
मोऽस्तु तस्मै देवाय निर्गुणाय गुणात्म
ने ॥ नारायणाय देवाय देवानां पतये
नमः ॥ ६६ ॥ नमो नमः कारणवाम
नाय नारायणायामितविक्रमाय ॥ श्री

शार्ङ्गचक्रासिगदाधराय नमोऽस्तु त
स्मै पुरुषोत्तमाय ॥ ६७ ॥ गुह्याय वेद
निलयाय महोदराय सिंहाय दैत्य
निधनाय चतुर्भुजाय ॥ ब्रह्मेंद्ररुद्रमुनि
चारणसंस्तुताय देवोत्तमाय वरदाय
नमोऽच्युताय ॥ ६८ ॥ नागेंद्रभोगश
यनासनसुप्रियाय गोक्षीरहेमशुकनी

लघनोपमाय ॥ पीतांबराय मधुकैटभ
नाशनाय विश्वाय चारुमुकुटाय नमो
ऽक्षराय ॥ ६९ ॥ नाभिप्रजातकमला
सनसंस्तुताय क्षीरोदकार्णवनिकेतय
शोधराय ॥ नानाविचित्रमुकुटांगदभू
षणाय योगेश्वराय विरजाय नमो वरा
य ॥ ७० ॥ भक्तिप्रियाय वरदीप्तिसुद

र्शनाय फुल्लारविंदविपुलायतलोचना
य ॥ देवेंद्रविघ्नशमनोद्यतपौरुषाय ना
रायणाय वरदाय नमोऽच्युताय॥७१॥
नारायणाय परलोकपरायणाय काला
य कालकमलायतलोचनाय ॥ रामा
य रावणविनाशकृतोद्यमाय धीराय
धीरतिलकाय नमो वराय ॥ ७२ ॥ प

ज्ञासनाय मणिकुंडलभूषणाय कंसांत
काय शिशुपालविनाशनाय ॥ गोवर्ध
नाय सुरशत्रुनिकृंतनाय दामोदराय
विरजाय नमो वराय ॥ ७३ ॥ ब्रह्माय
नाय त्रिदशायनाय लोकैकनाथाय हि
तात्मकाय ॥ नारायणायार्तिविनाश
नाय महावराहाय नमस्करोमि ॥ ७४ ॥

कूटस्थमव्यक्तमचिंत्यरूपं नारायणं
कारणमादिदेवम् ॥ युगांतशेषं पुरुषं
पुराणं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ७५ ॥
अदृश्यमच्छेद्यमनंतमव्ययं महर्षयो
ब्रह्ममयं सनातनम् ॥ विदंति यं वै पु
रुषं पुरातनं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये
॥ ७६ ॥ उत्तिष्ठतस्तस्य जलोरुकुक्षे

महावराहस्य महीं विदार्य ॥ विधुन्वतो वेदमयं शरीरं लोकांतरस्थं मुनयो गृणंति ॥ ७७ ॥ योगेश्वरं चारुविचित्रमौलिं ज्ञेयं समस्तं प्रकृतेः परस्थम् ॥ क्षेत्रज्ञमात्मप्रभवं वरेण्यं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ७८ ॥ कार्यक्रियाकारणमप्रमेयं हिरण्यबाहुं वरपद्मनाभम्

महाबलं वेदनिधिं सुरोत्तमं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ७९ ॥ किरीटकेयूरमहार्हनिष्कैर्मण्युत्तमालंकृतसर्वगात्रम् ॥ पीतांबरं कांचनचित्रनद्धमालाधरं केशवमभ्युपैमि ॥ ८० ॥ भवोद्भवं वेदविदां वरिष्ठं योगात्मकं सांख्यविदां वरिष्ठम् ॥ आदित्यचंद्राग्निवसुप्रभावं

प्रभुं प्रपद्येऽच्युतमात्मवंतम् ॥ ८१ ॥ यदक्षरं ब्रह्म वदंति सर्वगं निशम्य यन्मृत्युमुखात्प्रमुच्यते ॥ तमीश्वरं युक्तमनुत्तमैर्गुणैः सनातनं लोकगुरुं नमामि ॥ ८२ ॥ नमस्तस्मै वराहाय लीलयोद्धरते महीम् ॥ खुरमध्यगतो यस्य मेरुः खुरखुरायते॥८३॥श्रीवत्सांकं म

हादेवं देवगुह्यमनूपमम् ॥ प्रपद्ये सूक्ष्ममचलं वरेण्यमभयप्रदम् ॥ ८४॥ प्रभवं सर्वभूतानां निर्गुणं परमेश्वरम् ॥ प्रपद्ये मुक्तसंगानां यतीनां परमां गतिम् ॥ ८५ ॥ प्रभवं तं गुणाध्यक्षमक्षरं परमं पदम् ॥ शरण्यं शरणार्तानां प्रपद्ये भक्तवत्सलम् ॥ ८६ ॥ त्रिविक्रमं त्रि

लोकेशं सर्वेषां प्रपितामहम् ॥ योगा
त्मानं महात्मानं प्रपद्येऽहं जनार्दनम्
॥८७॥ आदिदेवमजं विष्णुं व्यक्ताव्य
क्तं सनातनम् ॥ नारायणमणीयांसं प्र
पद्ये ब्राह्मणप्रियम् ॥ ८८ ॥ अकूपाराय
देवाय नमः सर्वमहाद्युते॥ प्रपद्ये देव दे
वेशमणीयांसमणोः सदा॥८९॥एकाय

लोकनाथाय परतः परमात्मने ॥ नमः
सहस्रशिरसे अनंताय नमोनमः॥९०॥
तमेव परमं देवमृषयो वेदपारगाः ॥
कीर्तयंति च सर्वे वै ब्रह्मादीनां पराय
णम् ॥ ९१ ॥ नमस्ते पुंडरीकाक्ष भक्ता
नामभयंकर ॥ सुब्रह्मण्य नमस्तेऽस्तु
त्राहि मां शरणागतम् ॥९२॥ तावद्भव

ति मे दुःखं चिंता संसारसागरे ॥ याव
त्कमलपत्राक्षं न स्मरामि जनार्दनम्
॥ ९३ ॥ भीष्म उवाच ॥ भक्तिं तस्य
तु संचिंत्य नागस्यामोघसंस्तवात् ॥ प्री
तिमानभवद्राजन्श्रुत्वा चक्रगदाधरः
॥ ९४ ॥ आरुह्य गरुडं विष्णुराजगाम
सुरोत्तमः ॥ सांनिध्यं कल्पयामास त

स्मिन् सरसि लोकधृक् ॥ ९५ ॥ ग्राह
ग्रस्तं गजेंद्रं च तंग्राहं च जलाशयात् ॥
उज्जहाराप्रमेयात्मा तरसा मधुसूदनः
॥ ९६ ॥ जलस्थं दारयामास ग्राहं चक्रे
ण माधवः ॥ मोचयामास नागेंद्रं पाशे
भ्यः शरणागतम् ॥ ९७ ॥ स हि देवल
शापेन हूहूर्गंधर्वसत्तमः ॥ ग्राहत्वमग

मत्कृष्णादूर्ध्वं प्राप्य दिवं गतः ॥ इदम
प्यपरं गुह्यं राजन्पुण्यतमं शृणु ॥९८॥
युधिष्ठिर उवाच ॥ कथं शापोऽभवत्ता
वद्गंधर्वस्य महात्मनः ॥ एतदिच्छाम्य
हं श्रोतुं विस्तरेण पितामह ॥ ९९ ॥ भी
ष्म उवाच ॥ यथा तौ शापितौ तेन
देवलेन महात्मना ॥ हाहाहूहूरिति

ख्यातौ गीतवाद्यविशारदौ ॥ १०० ॥
उर्वशी मेनका रंभा तथान्ये चाप्सरो
गणाः ॥ शक्रस्य पुरतो राजन् नृत्यंते
ताः सुमध्यमाः ॥ १ ॥ ततस्तु तौ गा
यमानौ गंधर्वौ राजसद्मनि ॥ अन्यो
न्यं कुरुतः स्पर्धां शक्रस्य पुरतः स्थितौ
॥ २ ॥ आवयोरुभयोर्मध्ये यः श्रेष्ठो

गीतवाद्ययोः ॥ तं वदस्व सुरश्रेष्ठ ज्ञा
त्वा गीतस्य लक्षणम् ॥ ३ ॥ गंधर्वयोर्व
चः श्रुत्वा प्रत्युवाच शतक्रतुः ॥ युवयो
र्गीतवाद्येषु विशेषो नोपलभ्यते ॥ ४ ॥
एक एव मुनिश्रेष्ठो देवलो नामनाम
तः ॥ युवयोः संशयच्छेत्ता भविष्यति
न संशयः ॥ ५ ॥ ततस्तु तौ शक्रवचो

निशम्य प्रणम्य राजन् शिरसा सुरो
त्तमम् ॥ गतौ सुहृष्टौ जयकांक्षिणौ
तौ यत्राश्रमे तिष्ठति स द्विजाग्र्यः॥६॥
ततो दृष्ट्वा मुनिश्रेष्ठं देवलं शंसितव्रतम्॥
अभिवाद्य महात्मानमूचतुः पार्श्वतः
स्थितौ ॥७॥ शक्रेण प्रेषितौ देव त्वत्स
मीपे द्विजोत्तम ॥ एकस्य नौ जयं देहि

यत्ते मनसि रोचते ॥ ८ ॥ पृथक् चरंतौ गायंतौ रुचिरं मधुराक्षरम् ॥ न किंचिद्वदते वाक्यं मुनिर्मौनस्य धारणात् ॥ ९ ॥ शृण्वन्नपि पदं तेषां न किंचिद्वदते मुनिः ॥ तदा तौ कुपितौ तस्य देवलस्य महात्मनः ॥ १० ॥ ऊचतुश्च रुषा वाक्यं गंधर्वौ कालचोदितौ ॥ मूढोऽयं

नाभिजानाति निश्चयं गीतवाद्ययोः ॥ ११ ॥ निशम्य तद्वचस्तेषां गंधर्वाणां मदान्वितम् ॥ क्रोधादुत्थाय विप्रेंद्र इदं वचनमब्रवीत् ॥ १२ ॥ एष हूहूर्दुरात्मा तु ग्राहत्वं यातु मूढधीः ॥ त्वमेव गजराजस्तु भवस्व गिरिगह्वरे ॥ १३ ॥ एवं शापं ददौ क्रुद्धो देवलः सुमहात

पाः ॥ ततस्तौ शापितौ तेन देवलेन म
हात्मना ॥ १४ ॥ प्रणम्य शिरसा वि
प्रं गंधर्वाविदमूचतुः ॥ भूमंडलगतौ ह्या
वां प्रसादं कुरु सुव्रत ॥ १५ ॥ निश्चयं
वद विप्रेंद्र येन शापाद्विमुच्यतः ॥ त
तस्तौ पुरुषौ दृष्ट्वा उभौ शापभयार्दि
तौ ॥ १६ ॥ प्रत्युवाच मुनिश्रेष्ठो गंध

र्वाणां भयापहम् ॥ मेरुपृष्ठे सरो रम्यं
बहुवृक्षसमाकुलम् ॥ १७ ॥ नानापक्षि
गणाढ्यं च द्वितीय इव सागरः ॥ त
स्मिन् सरोवरे रम्ये ग्राहो नित्यं भवि
ष्यसि ॥ १८ ॥ तृषार्तस्तत्र मातंगो ग
मिष्यति नगोत्तमात् ॥ तयोर्मध्ये म
हद्युद्धं भविष्यति सुदारुणम् ॥ १९ ॥

ग्राहेणाकृष्यमाणस्तु गजः स्तोत्रं करि
ष्यति ॥ तदैव देवदेवेशस्तुष्यते नात्र
संशयः ॥ २० ॥ ततो नारायणः प्रीतः
शापात्त्वां मोचयिष्यति ॥ इत्युक्त्वा
ऋषिणा तेन वरेणैतौ प्रमोदितौ ॥ २१ ॥
ग्राहत्वमगमत्सोऽथ वधं प्राप्य दिवं ग
तः ॥ आपद्विमुक्तौ युगपद्गजो गंधर्व

एव च ॥ २२ ॥ गजोपि मुक्ततां यातः
श्रीकृष्णेन विमोक्षितः ॥ तस्माच्छापा
द्विनिर्मुक्तो गजो गंधर्व एव च ॥२३॥
तौ च स्वं स्वं वपुः प्राप्य प्रणिपत्य ज
नार्दनम् ॥ गजो गंधर्वराजश्च परां नि
र्वृतिमागतौ ॥ २४ ॥ प्रीतिमान् पुंडरी
काक्षः शरणागतवत्सलः ॥ अभवद्देवदे

वेशस्ताभ्यां चैव प्रपूजितः ॥ २५ ॥
भजंतं गजराजानमवदन्मधुसूदनः ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ ये मां त्वां च सर
श्चैव ग्राहस्य च विदारणम् ॥२६॥ गुल्म
कीचकवेणूनां तं च शैलवरं तथा ॥ प्र
भासं भास्करं गंगां नैमिषारण्यपुष्कर
म् ॥ २७ ॥ प्रयागं ब्रह्मतीर्थं च दंडका

रण्यमेव च ॥ ये स्मरिष्यंति मनुजाः
प्रयताः स्थिरबुद्धयः ॥ २८ ॥ दुःस्वप्नो
नश्यते तेषां सुस्वप्नश्च भविष्यति ॥ अ
निरुद्धं गजं ग्राहं वासुदेवं महाद्युतिम्
॥ २९ ॥ संकर्षणं महात्मानं प्रद्युम्नं च
तथैव च ॥ मत्स्यं कूर्मं वराहं च वामनं
तार्क्ष्यमेव च ॥ ३० ॥ नारसिंहं च ना

गेंद्रं सृष्टिप्रलयकारकम् ॥ विश्वरूपं हृ
षीकेशं गोविंदं मधुसूदनम् ॥ ३१ ॥
सहस्राक्षं चतुर्बाहुं मुरारिं गरुडध्वज
म् ॥ त्रिदशं त्वदितिं देवं दृढभक्तिमनुत्त
मम् ॥ ३२ ॥ वैकुंठं दुष्टदमनं मुक्तिदं
मधुसूदनम्॥ एतानि प्रातरुत्थाय संस्म
रिष्यंति ये नराः ॥ ३३ ॥ सर्वपापैः प्रमु

च्यंते विष्णुलोकमवाप्नुयुः॥भीष्म उवा
च ॥ एवमुक्त्वा महाराज गजेंद्रं मधु
सूदनः ॥ ३४ ॥ स्पर्शयामास हस्तेन ग
जं गंधर्वमेव च ॥ तौ च स्पृष्टौ ततः स
द्यो दिव्यमाल्यांबरावुभौ ॥ ३५ ॥ तमे
व मनसा प्राप्य जग्मतुस्त्रिदशालयम्॥
ततो दिव्यवपुर्भूत्वा हस्तिराट् परमं पद

म् ॥३६॥ गच्छति स्म महाबाहो नारा
यणपरायणः ॥ ततो नारायणः श्रीमा
न्मोचयित्वा गजोत्तमम् ॥ ३७ ॥ ऋ
षिभिः स्तूयमानोग्र्यैर्वेदगुह्यपराक्षरैः ॥
ततः स भगवान्विष्णुर्दुर्विज्ञेयगतिः प्र
भुः ॥ ३८ ॥ शंखचक्रगदापाणिरंतर्धा
नं समाविशत् ॥ वैशंपायन उवाच ॥

गजेंद्रमोक्षणं श्रुत्वा कुंतीपुत्रो युधिष्ठि
रः ॥ ३९ ॥ भ्रातृभिः सहितः सम्यक्
ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ॥ पूजयामास देवेशं
पार्श्वस्थं मधुसूदनम् ॥ ४० ॥ विस्मयो
त्फुल्लनयनः श्रुत्वा नागस्य मोक्षणम् ॥
ऋषयश्च महाभागाः सर्वे प्रांजलयः
स्थिताः ॥ ४१ ॥ अजं वरेण्यं वरपद्मना

भं महाबलं वेदनिधिं सुरोत्तमम् ॥ तं
वेदगुह्यं पुरुषं पुराणं ववंदिरे वेदविदां
वरिष्ठम् ॥ ४२ ॥ एतत्पुण्यं महाबाहो
नराणां पुण्यकर्मणाम् ॥ दुःस्वप्नदर्शने
घोरे श्रुत्वा पापैः प्रमुच्यते॥४३॥तस्मा
त्त्वं हि महाराज प्रपद्ये शरणं हरिम् ॥
विमुक्तःसर्वपापेभ्यः प्राप्स्यसे परमं पद

म्॥४४॥ यदा महाग्राहगृहीतकातरं सु
पुष्पिते पद्मवने महाद्विपम् ॥ विमोक्ष
यामास गजं जनार्दनो दुःस्वप्ननाशं
च सुखोदयं सदा ॥ ४५ ॥ परं पराणां
परमं पवित्रं परेशमीशं सुरलोकनाथ
म् ॥ सुरासुरैरर्चितपादपद्मं सनातनं लो
कगुरुं नमामि ॥ ४६ ॥ वरगजशरणा

द्धिमुक्तिहेतुं पुरुषवरं स्तुतिदिव्यदेहगी
तम्॥सततमपि पठंति ये तु तेषामभिहि
तमरणांतकिल्बिषापहं स्यात् ॥ ४७॥
दृढबद्धधर्ममूलो वेदस्कंधः पुराणशा
खाढ्यः॥ ऋतुकुसुमो मोक्षफलो मधुसू
दनपादपो जयति ॥ ४८ ॥ नमो ब्रह्म
ण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च ॥ जग

द्धिताय कृष्णाय गोविंदाय नमो नमः
॥ ४९ ॥ आकाशात्पतितं तोयं यथा ग
च्छति सागरम् ॥ सर्वदेवनमस्कारः के
शवं प्रति गच्छति ॥ ५० ॥ वेदे रामा
यणे चैव पुराणे भारते तथा ॥ आदौ
मध्ये तथा चांते हरिः सर्वत्र गीयते॥५१
सर्वरत्नमयो मेरुः सर्वाश्चर्यमयं नभः ॥

सर्वतीर्थमयी गंगा सर्वदेवमयो हरिः ॥ ५२ ॥ गीता सहस्रनामैव स्तवराजो ह्यनुस्मृतिः ॥ गजेंद्रमोक्षणं चैव पंचरत्नानि भारते ॥ १५३ ॥ इति श्रीमन्महाभारते शतसाहस्र्यां संहितायां शांतिपर्वणि भीष्मयुधिष्ठिरसंवादे गजेंद्रमोक्षः समाप्तः ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥